

DOĞUMUNUN 90. YILINDA DR. ÜZBEK Ş. BAYÇURA
(06.01.1923-12.03.1996)

Mustafa ÖNER*

Özet:

2013 yılı Kazan Üniversitesi dil bilimi ekolünün bilim dünyasında tanınmış temsilcisi olan Dr. Üzbek Şerif oğlu Bayçura'nın doğumunun 90. yılıdır. Ünlü dil bilimci Ü. Bayçura, Tatarca üzerine ölçmeli ses bilimi (eksperimantal fonetik) ile başladığı ilk çalışmalarını, doktora tezi kapsamında diğer Türk yazı dillerinin ve bütün Ural-Altay dillerinin malzemesiyle genişletmiştir.

Beş dilde 17 ülkede basılan 170 kadar bilimsel eseri olan Üzbek Bayçura'nın ilk yayınları, ünlü Alman Türkoloğu Gerhard Doerfer tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. Altayistik alanında tanınmış uzmanlardan olan Ü. Bayçura, Ural-Altay dillerinin ses yapısını laboratuvar malzemesine dayanarak ve istatistik yöntemleriyle incelemiştir. Sovyet döneminde olağan dışı şartlarda bilime hizmet eden bu Tatar bilim adamına, ömrü boyunca yurt dışındaki hiçbir toplantıya katılmak için izin verilmemiştir.

Anahtar sözcükler: Üzbek Bayçura, Altayistik, Türkoloji, Tatar, dil bilimi.

On his 90th birthday, Dr. Uzbek Sh. Baichura

(06.01.1923-12.03.1996)

Abstract:

2013 is the 90th birthday of Dr. Uzbek Sharifovich Baichura, the prestigious representative of the linguistics of Kazan University. The reputable linguistic scientist U. Baichura began his academic studies on experimental phonetic for Tatar, expanded this methodology to the other written Turkish languages while preparing the dissertation for doctorate, later to all Ural-Altai languages.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir

His 170 scientific studies were published in 5 languages in 17 countries. The first publications were introduced to the science world by the famous German turcologist Gerhard Doerfer. Being known as the expert for Altaic languages, Ü. Bayçura examined the phonetic structure of the Ural Altaic languages based on statistics and laboratorial methods. This Tatar scientist carried out his studies under the hard circumstances of the Sovietic period and he was never allowed to attend any conferences abroad.

Key words: *Uzbek Sharifovich Baichura, Altaistic, Turcology, Tatar, linguistic.*

Üzbek Bayçura (Uzbek Şarifoviç Bayçura, Baichura, Baitschura, Baiçura) 6 Ocak 1923'te Kazan'da doğdu. Babası tanınmış gazeteci yazar Şerifulla Hüseyin oğlu Bayçura, annesi jinekolog tabip Emine Veli kızı Alimbek'tir. Oğulları Üzbek, Tatar kültürüne değer veren sosyal bir çevrede büyüdü ve okul çağına kadar, sadece Tatarca konuşulan bu ortamda pek Rusça öğrenemedi. 1940'ta zamanının en ileri eğitim yuvalarından biri olan 19 numaralı okulu bitiren Üzbek Bayçura, üniversite hakkını kazanır ancak beklenmedik şekilde hastalanıp öğretimini durdurmaya mecbur kalır. 1942'de henüz tam iyileşmemişken askere alınsa da iki ay sonra terhis edilmiştir.

1942-1948 yılları arasında Kazan Hukuk Enstitüsünü dışarıdan okuyup bitirir. Aynı zamanda (1945-1949) Kazan Pedagoji Enstitüsü Yabancı Diller Bölümünde de okur. Babası Şerif Bayçura otuzlu yıllar ortasında Stalin kovuşturmaları ve siyasi temizlik (*repressiya*) hükmüne girince annesi ondan ayrılmak zorunda kalmıştır (Bu formel boşanma, o dönemde böyle zulme uğrayanların ailelerinin yaşamak için buldukları yaygın bir yoldur.) ve 1935-37 yılları arasında Suudi Arabistan'da kralın aile hekimi olarak çalışmıştır. Bu görevden

hastalanarak dönen Emine Alimbek, Moskova Kremlin Hastanesinde bir yıl yatmış ve 1938'de beklenmedik bir biçimde vefat etmiştir. Genç yaşındayken babası zulme uğrayan ve annesini yitiren Üzbek Bayçura için bu olgu ömrünce taşıdığı ciddi bir manevi darbe olarak kalmıştır. Nitekim kendi anlatımlarından, ona halalarının sahip çıkıp yetiştirdiğini öğreniyoruz. Asistanlık yıllarında da hastalıkları ve genç yaşta tattığı hayat zorluklarından kaynaklanan idealist tabiatı dolayısıyla problemleri bitmemiş gibidir.

Genç mezun, 1950'de geçici olarak Tatar Pedagoji Enstitüsünde iki ay Almanca metodoloji uzmanı olmuş, sonra da Kazan Ziraat Enstitüsünde İngilizce yüksek öğretmeni olarak çalışmıştır. Moskova'da Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü master programına kabul edilince bu

işi bırakır. Burada Türkoloji ve Eksperimental Fonetik (laboratuvar ortamında kaydedilen ölçmeli ses bilgisi) üzerine öğretimine başlayan Bayçura'nın dünyaca tanınmış bilim adamı E. V. Sevortyan bilim danışmanı olur. Tezi “*Glasnie tatarskogo literaturnogo yazıka v svete eksperimental'nih dannih*” (DeneySEL Veriler Işığında Tatar Edebî Dili Ünlüleri) başlığı ile belirlenir. Enstitüde Türk sektörünü yöneten SSCB Bilimler Akademisi üyesi N. K. Dmitriev ve E. V. Sevortyan, Bayçura'nın üzerinde çok iz bırakmış hocaları olmuştur. (Bayçura, kendisi ile tanıştığımızda, E. V. Sevortyan'ı “Beni elimden tutup Türkolojiye sokan hoca.” diye anmıştı).

Ü. Bayçura, 1952'de eksperimental fonetik hakkındaki tezi için Leningrad'a gönderilir. Leningrad Üniversitesi Eksperimental Fonetik Laboratuvarını kuran L. V. Şerba, Rus fonetikçilerinin en iyisidir; onun yanı sıra Doç. M. İ. Matuseviç, L. R. Zinder, laborant İ. B. Reytlinger gibi uzmanlar Bayçura'ya yardım ederler. Genç araştırmacı buraya birkaç kez gidip gelerek çalışmasını 1953'te tamamlar. Tezinde L. V. Şerba'dan öğrendiği fonem metotlarından yararlanmıştı.

Dünyada ilk fonetik laboratuvarlarından birini Kazan Üniversitesinde kuran V. A. Bogoroditskiy ile başlayan Tatar fonetik ekolünde onun asistanı olarak yetişen ve yurt dışında da tanınan Galimcan Şeref (1926'da SSCB Bakü Türkoloji Kurultayına katılmış, alfabe ve fonetik hakkındaki bildiriyle çok dikkat çekmiştir.) otuzlu yıllarda Stalin repressiyasının kurbanı olduktan 20 yıl sonra üçüncü uzman olarak Üzbek Bayçura yetişti.

Ü. Bayçura, 1954-59 yılları boyunca Kazan Üniversitesinde, Hatıyp Usmanov'un yönettiği Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümünde, Doç. Latıyf Celey, M. Z. Zekiev, D. G. Tumaşeva gibi genç kuşak dilcilerle birlikte çalışır. Bu beş yıl boyunca yirmi kadar dilin ve diyalektlerinin eksperimental fonetik materyalini toplayan bilgin, “*Zvukovoy stroy tatarskogo yazıka v svyazi s nekotorimi drugimi tyrukskimi i finno-ugorskimi yazıkami*” (Diğer Türk Dilleri ve Fin-Ogur Dilleri Bağlamında Tatar Dilinin Ses Yapısı) adlı üç ciltlik doktora tezini yazar ve bu da iki ciltlik kitap olarak Kazan Üniversitesi tarafından yayımlanır: *Zvukovoy stroy tatarskogo yazıka eksperimental'no-fonetiçeskiy oçerk*, Çast I, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta, Kazan, 1959. 183. s.; *Zvukovoy stroy tatarskogo yazıka v svyazi s nekotorimi drugimi tyrukskimi i finno-ugorskimi yazıkami*, Çast II, Kazan 1961. 392. s.

Ü. Bayçura'nın bu en tanınmış eseri uzun yıllar boyunca biriktirilmiş laboratuvar tecrübesinin neticesidir. Genç bilgin, Kazan'daki eksperimental fonetik imkânları yetmediği için ölçümlerinin bir kısmını Leningrad Devlet Üniversitesi Eksperimental Fonetik Laboratuvarında ve Moskova Yabancı Diller Pedagoji Enstitüsünde V. A. Artemov'un laboratuvarında yapmıştır. Basılan kitabın redaktörü, ünlü Estonyalı bilgin Tartu Üniversitesinden Prof.

Dr. P. Ariste'dir. Kitap basılmadan önce çalışmayı tanınmış dil bilimciler Prof. Dr. B. A. Serebrennikov ve N. K. Dmitriev inceler ve yazara değerli tavsiyelerde bulunurlar. Böylece Tatar fonetiği için hatta Genel Türkoloji ve Fin-Ogur incelemeleri için hâlâ elden düşmeyen benzersiz bir eser ortaya konmuştur.

Yazar burada, Tatarcanın ünlülerini tek tek inceler. Tatarca ünlülerinin akustik ve telaffuz özellikleri başka dillerle karşılaştırmalı biçimde daha önce böyle incelenmemiştir. Çuvaş, Hakas, Azerbaycan, Türkmen ve Kazak ünlülerinin uzunlukları hakkında ayrı ayrı bölümlerde pek çok materyal verilir. Tatar edebî dilinin ve diyalektlerinin ünsüzleri de burada başka dillerin fonemleriyle karşılaştırılmaktadır. Kitabın sonuna röntgenogramlar, palatogramlar ve kimogramlardan oluşan çok değerli bir ilave de eklenmiştir.

Ü. Bayçura fonetik incelemelerinde sadece Tatar konuşurları ile yetinmez, komşu bölgelerdeki Türkler ve Fin-Ogurlardan da kayıtlar alır. Böylece daha önce dikkat edilmeyen bir sonuca varır: İdil boyu Türk dillerinin ünsüz yapısı (*konsonantizm*) ile İdil-Çulman Fin-Ogur dillerinin ünsüz yapısı arasında pek çok ortak özellikler saklanmıştır. Yazarın iki yıl sonra çıkan ikinci ciltte eksperimental fonetiğin daha gelişkin yöntemlerinden yararlandığı gözlenir (osilografî, spektografî), gözlemleri de daha yüksek derecededir. Kitabın kelime vurgusuna ayrılan kısmı malzeme zenginliği ve karşılaştırılan dillerin çokluğuyla dikkat çeker. Burada Kazak, Uygur, Udmurt, Mari, Mordva, Hantı dillerinin kelime vurgusu hakkında eksperimental bilgiler de verilmektedir. Kitap bu alanda daha sonra çalışanların temel kaynağı hâline gelmiştir.

Ü. Bayçura Kazan'da beş yıl içinde Tatarca, Başkurtça, Çuvaşça, Tuvaca, Udmurtça üzerine eksperimental incelemeler yapmış, bunlar Kazan Üniversitesi dışında, Ufa, Çeboksarı, Leningrad, Budapeşte, Tallin gibi şehirlerde makale olarak basılmıştır. Buna rağmen Bayçura 1959 yılı sonlarında, hakkında öğrencilerin bazı şikâyet dilekçeleri var bahanesiyle işten çıkarılmıştır. Stalin dönemi ardından aklanan ve itibarı iade edilen babasının yardımıyla Bilimler Akademisi Kazan Şubesi Tatar Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünde G. S. Emirov'un açtığı leksikografî-terminoloji bölümünde tekrar işe alınır. O dönemde eldeki en büyük *Tatarca-Rusça Sözlük* 20.000 sözden ibarettir ve Bölüm Başkanı G. S. Emirov'un 40.000'lik bir sözlük hazırlama planı vardır ve Bayçura da kendisini pek sevdiği bu işin içinde bulur. Sözlüğün edebî kaynakları olmak üzere 20 kadar Tatar yazarından ve 1917 öncesi gazetelerinden kartotek sistemi düşünülmektedir. Stalin döneminde ortadan kaldırılan büyük Tatar filoloğu Cemal Velidi'nin yazdığı gibi büyük bir açıklamalı sözlük örnek alınmaktadır (Bu sözlükçülük etkinliğinin değerlendirmesi için bk. U. Baichura, *An Overview of the Development of Tatar Linguistics in the Soviet Time (Introduction and Part I. Achievements*

in *Linguistic Theory; Part II. Achievements in Lexicography; Part III. Achievements in Grammar, Giybad Alpar and his Grammatic Teaching: Journal of Turkish Studies* vol. 17, Harvard University, 1993, 9-36.) Bu Tatar dil biliminde yazar sözlüklerinin oluşturulması ve kültürün kaydedilmesi yolunda büyük bir adım olacaktır. Bu program üç yılda yapıldı, 1959-1962 yılları arasında bu sözlük hazırlanıp 1966'da Moskova'da basıldı ve ödüle layık görüldü. Bu sözlüğün hazırlanmasında ve redaksiyonunda çalışan Ü. Bayçura, bu arada doktora tezini de tamamlar.

İlk üniversite öğreniminde avukat olarak yetişen Ü. Bayçura'nın hayatta hep hak hukuk arayan idealizmi, bazen parti ideolojisinin de etkin olduğu Sovyet akademik çevresinde çeşitli zorluklar doğurmuştur; çalışma arkadaşları, yöneticilere onun hakkında şikâyet mektupları verirler. Diğer taraftan da yazdığı doktora tezine çoğu yabancı ülkelerden olmak üzere pek çok olumlu görüş gelmektedir: Ş. Murayama; Ş. Hattori-Tokyo; Fokos Fuks-Budapeşte; Boguslav Gala-Prag; B. A. Serebrennikov-Moskova; A. K. Borovkov-Leningrad; P. A. Ariste-Tallin; M. Ş. Şireliyev-Baku, İ. A. Batmanov, M. N. Hıdırov, Dr. C. Amansariyev, Dr. S. Kurenov-Aşgabad; R. İ. Bigayev, Doç. M. U. Umarov, Doç. P. A. Danilov-Taşkent; İ. P. Pavlov-Çeboksarı; L. Yafarov, A. Sayganov, M. Zekiyev-Kazan. Tez savunmasının resmî jüri üyeleri olarak şu dört kişi belirlenir ve onlar da olumlu görüş bildirirler: Prof. P. Ariste (Estonya Bilimler Akademisi, Tartu); Prof. A. K. Borovkov (SSCB Bilimler Akademisi, Leningrad); Dr. E. V. Sevortyan (SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimi Ens. Moskova); Dr. S. Visotskiy (SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimi Ens. Moskova). Fakat ne yazık ki Ü. Bayçura'ya doktora derecesi verilmez. Tezini düzelterek savunmasını gelecek bir tarihe ertelerler. Genç bilgin tezine 700 sayfa hacminde dördüncü bir cilt ekler. Fakat bu arada tezi savunulmadığı için onu Kazan'daki Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünden çıkarırlar ve başka iş de verilmez. Ancak 1966'da Leningrad Dil Bilimi Enstitüsünde işe girebilir. O devirde Kazan'daki enstitüde G. Emirov'un projesi üzerine çalışan ve Tatarca sözlük için 2 milyonluk kartotek meydana getiren Leksikografi Bölümü de kapatılır (1962). Bayçura'nın ömrünün son yıllarında yazıp bize gönderdiği otobiyografisinde bu süreç şöyle anlatılmaktadır: “*Millî fiş kutusunu ortadan kaldırmak için şu iki yöntem kullanılmıştır: 1. Çıkarma ve yok etme yoluyla fişlerin frekans esası bozulmuştur. Mesela avıl 'köy' sözü için 400 fiş vardır fakat buradan 399 örnek atılır ve böylece frekans sözlüğünün toplanması imkânı ortadan kaldırılır. Yazarların eserlerine dayanan tek tek fişler de yok edilmiş ve böylelikle münferit yazar sözlükleri ve onların diliyle ilgili çalışmalar da bitirilmiş olur. Eğer A. S. Puşkin'in sözlüğü buradaki gibi dağıtılsaydı, kim bilir, neler olurdu. Burada ise tek bir yazarın değil, yirmi yazarın söz bankası ve dolayısıyla millî kültür zenginliği söz konusudur.*”

Ü. Ş. Bayçura, Kazan'dan ayrılıp Leningrad'da çalışmaya başladıktan sonra da Tatarcanın eksperimental yöntemlerle araştırılmasını (bk. *Tatar tëlñen kaybër fonetik üzñçelëklerë*: SSSR Fenner Akad. Kazan Fil. Tël, edebiyat hem tarih institutu hizmetlerë, ikëñçë kitap, Kazan, 1963, 127 -140; *Edebi tëlëbëz hem yana lingvistik ısullar*: Kazan Utları, 1969: 1, 145-151) veya çeşitli Türk yazı dillerinin vurgu ve entonasyon konularını işlemiştir. (bk. *K voprosu o haraktere slovesnogo udarenıya v çuvaşskom yazıke -po materialam kimografiçeskih zapısey*. Tyurkologiçeskie Issledovaniya, ed. A. K. Borovkov Moskva-Leningrad 1963, 41-57; *Nekotorie dannie o slovesnom udarenıya v tuvınskom yazıke*: Problemi Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya, Kazan 1964, 178-182; *Instrumental'no-fonetiçeskie dannie otnositel'no intonatsii i slovesnogo udarenıya v tyurkskih yazıkah*: Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences, Prague 1967, Prag 1970, 147-167; *Nekotorie eksperimental'nie dannie o meledike reçi i slovesnom udarenii v uyğurskom yazıke*: Struktura i İstoriya Tyurkskih Yazıkov, ed. E. V. Sevortyan, Moskva 1971, 42. -61) 1971'de Bakü'de basılan “*K voprosu ob aktsente v turetskom i instrumental'nie dannie ob udarenii v drugih tyurkskih yazıkah*”: Voprosı Tyurkologii; K şestidesyatiletıyu akademika AN Azerb. SSR M. Ş. Şıralieva, Baku 1971, 188-195” adlı makalesi çok değerlidir. Burada Türk dillerindeki söz vurgusu sorunu tahlil edilmektedir.

Ü. Bayçura'nın araştırma ufuklarının yetmişli yıllarda daha da genişlediğini görüyoruz: Ural-Altay ve Hint-Avrupa dillerinin hece yapısını istatistik ve enstrümental malzemeye dayanarak karşılaştırdığı makalesi (*O slogovoy strukture slova v altayskih yazıkah sravnitel'no s uralskimi i indoevropeyskimi po statiçeskim i instrumental'nım dannım*: Sprache, Geschichte und Kultur der Altaischen Völker. Protokolband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 5, Berlin 1974, 77-87); dil verilerine göre Kazan Tatarlarının kavmi oluşumunda (*etnogenez*) eski Bulgarların rolünü aydınlatan şu yazıları bu genişlemeyi açıkça gösterir:

O bulgarskom proishojdenii kazanskih tatar (po dannım yazıka): Etnogenez i etniçeskaya istoriya tyurkoyazıçnıh naradov Sibiri i sopredel'nıh territoriy, Tezısı dokladov oblastnoy konferentsii, Omskiy Universitet, Omsk 1979, 262-267;

Tataro-Bulgarica I: On the Bulgar Origin of the Qazan Tatars According to Some Linguistic Data: Studia et Acta Orientalia 10, Bucarest 1980, 15-26. [*Tatarca-Bulgarca Bazı Dilbilim Verilerine Göre Kazan Tatarlarının Menşei*: Türk Kültürü Araştırmaları XII. 1-2, 1984, Ankara, 186-198]

Ü. Bayçura, Leningrad'daki Dil Bilimi Enstitüsünde 5 yıl çalışıp 28 eser yayımlar. Bunlarda esas uzmanlığı olan eksperimental fonetik yöntem

bilgisinden Türk dillerinin ve diğer Altay dillerinin fonetik problemlerine, bu dillerde terminolojinin kurulmasına, Hint-Avrupa ve Ural-Altay dillerinde hâl kategorisi ve vurgu problemlerine kadar çeşitli konularda çalıştığı görülüyor. Onun çok geniş çaplı bu çalışma disiplininin kendi çevresinde de dikkat çektiği tahmin edilebilir. Bayçura, bize gönderdiği otobiyografisinde belirttiğine göre *Iz opita statističeskogo issledovaniya slogovoy struktury (po materialam uralo-altayskih i indoevropeyskih yazıkov)* gibi eserlerinde Altay dilleri dışında materyal de kullandığı için yöneticisi Altay Bölümü Başkanı P. O. Sunik tarafından uyarılmıştır.

Onun Leningrad'daki işinde en mühim problem hiç şüphesiz ki A. M. Şçerbak'ın "*Sravnitel'naya fonetika tyurkskih yazıkov*" (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi) başlıklı doktora tezi dolayısıyla başlayan tartışma olmuştur. Başkan P. O. Sunik bu tezin metnini incelenmek üzere Ü. Bayçura'ya verir, o da bu konudaki bütün çalışmalar ile karşılaştırıp 174 sayfalık bir tenkit yazar ve çalışmanın kendi doktora tezinden ("*Zvukoy stroy tatarskogo yazıka v svyazi s nekotorimi drugimi tyurkskimi i finno-ugorskimi yazıkami*") kopya edildiğini belirten cevap verir. Bayçura'nın bu tenkidinin esasları daha sonra yurt dışında Rusça olarak basılmıştır (Central Asiatic Journal Vol. 20, Wiesbaden 1976, 115-145). Bayçura'nın burada yazdığına göre Radlov, Katanov, Bogoroditskiy, G. Şeref, N. S. Trubetskoy, N. K. Dmitriev, V. Kotviç, K. H. Menges, M. Räsänen gibi bilginlerin hizmetleri kaynak gösterilmeden A. M. Şçerbak tarafından kullanılmıştır. Leningrad'da Altay Bölümünde başlayan bu ciddi mücadele Moskva'ya Bilimler Akademisine kadar taşınır. Orada bilimsel intihal davasında A. M. Şçerbak'a karşı Ü. Bayçura'yı sadece O. Sunik savunur, ancak neticede A. Şçerbak'ın eserinin Bayçura'nın tezinden ayrı ve orijinal olduğuna karar verirler.

Almanca ve İngilizce gibi iki mühim bilim dilini bilen Ü. Bayçura'nın dış ülkelerdeki meslektaşlarıyla güçlü bağlantıları olmuştur. Mesela 1967'de bizzat çağrıldığı Prag'daki Uluslararası Fonetik Kongresine onu göndermezler, ancak postaladığı bildirisi basılır (*Instrumental'no-fonetiçeskie dannie otnositel'no intonatsii i slovesnogo udareniya v tyurkskih yazıkah: Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences, Prague 1967 (1970) 145-147*). Bunun gibi 1969 yılındaki XII. Uluslararası Altayistler Konferansına (PIAC) kendi imkânlarıyla katılmasına da izin verilmez ve orada da ancak bildirisi basılmıştır (*O slogovoy strukture slova v altayskih yazıkah sravnitel'no s uraliskimi i indoevropeyskimi po statiçeskim i instrumental'nım dannım: Sprache, Geschichte und Kultur der Altaischen Völker. Protokolband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 5, Berlin 1974, 77-87*).

A. M. Şerbak ile tartışıp büyük bir mücadeleye girişen Ü. Bayçura hakkında önceleri lehinde görüş belirten O. Sunik ve V. J. Tsintsius baskı altında fikir değiştirirler, onu desteklemekten vazgeçerler. Böylece Dil Bilimi Enstitüsü Leningrad Bölümü 1970’de, “Bayçura’nın eserleri, Altayistik alanında yeterli hazırlığının olmadığını ve tarihî-karşılaştırmalı metotları bilmediğini gösteriyor.” diye karar verir. İşsiz kalan ve kanuna göre mahkemeye gitme hakkı da bulunmayan Bayçura, inceleme Leningrad’da değil Moskova’da olsun diye SSCB Bilimler Akademisine müracaat eder, başına gelenleri *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerine haber verir. Bunlara rağmen Leningrad’da alınan önceki karar Moskova’da da onaylanıp Ü. Bayçura 26 Mart 1971’da işten çıkarılır. Tatar bilgini otobiyografisinde buna dair şunları belirtmektedir:

“Böylece benim Dil Bilimi Enstitüsündeki işim bitirildi. Bu enstitü 1962’de doktora tezimi haksız olarak reddetti; aynı tezi 1966’da, başka bir Sovyet cumhuriyetinde başarıyla savundum. Dil Bilimi Enstitüsü benim eserlerimi başarısız saydı, oysa onlar Asya, Avrupa ve Amerika’nın on beş ülkesinde yayımlandı ve uluslararası bilim merkezlerinde kabul gördü. Mesela bütün dünyada eserleri yayımlanan N. Poppe, G. Doerfer, Ş. Murayama, O. Pritsak gibi profesörlerin raporlarında; Florida’daki Fonetik Konferansı (ABD, 1977) ve IV. Fonetistler Kongresi (Japonya, 1983) gibi uluslararası toplantılarda hep ilgiyle karşılandılar.”

Ü. Bayçura 1971’den itibaren işsiz kalmıştır, 1983’te altmış yaşına gelince devlette çalışma müddetini tamamlayamadığı için emeklilik hakkı da verilmemiştir. Bu süreçte 100 kadar bilimsel eser yazmış ve hepsi de yurt dışında yayımlanmıştır. Kendisini yabancı ülkelerdeki bilimsel kurumlar özel olarak davet ettiklerinde bile izin verilmemiştir. Mesela 1976’da, Japon Fonetik Cemiyeti tarafından Tokyo’ya; 1989’da da Ural-Altay Cemiyeti tarafından Hamburg’a Fin-Ogur Dilleri Sempozyumuna çağırılmış, fakat onun yurt dışına çıkması da uygun görülmemiştir. Bütün bunlara rağmen Ü. Bayçura SSCB şartları içinde dünyada en ileri gelen Altayist Türkologlardan birisi oldu. En azından A. N. Kononov, N. Baskakov, K. Musaev, E. R. Tenişev gibi Sovyet Türkologları kadar bilim dünyasında tanınan Üzbek Bayçura, diğerleri ile karşılaştırılmayacak derecedeki hayat zorluklarına rağmen Ural-Altay dillerine, dil bilimine, Türklük bilimine hizmet etmiştir. Uluslararası konferans, sempozyum, kongre materyali olarak basılanlar dışında şu bilimsel dergilerde Ü. Bayçura adı âdeta devamlı yazar gibi gözlenmektedir: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapeşte); *Acta Universitatis Carolinae Philologica* (Prag); *Annali del Seminario di Studi dell’Europa Orientale* (Napoli-Roma); *Archiv Orientalni* (Prag); *Artura Ozola Diena* (Riga); *Bulletin of the Phonetic Society of Japan* (Tokyo); *Central*

Asiatic Journal (Wiesbaden); *Études Finno-Ougrienne* (Paris-Budapeşte); *Finnisch-Ugrische Forschungen* (Helsinki); *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* (Hamburg); *International Review of Slavic Linguistics* (Edmonton); *Journal of Turkish Studies* (Harvard University); *Lingua Posnaniensis* (Poznan); *Materialia Turcica* (Bochum); *Oriens* (Leiden); *Orientalia Suecana* (Uppsala-Stockholm); *Rocznik Orientalistyczny* (Varşova); *Series Euroasiatica* (Napoli-Pisa); *Studia et Acta Orientalia* (Bükreş); *Study of Sounds* (Tokyo); *The Bulletin of the Phonetic Society of Japan* (Tokyo); *Ural-Altäische Jahrbücher* (Göttingen); *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (Viyena); *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* (Wiesbaden). Bunlardan sadece *Central Asiatic Journal*'da 1975-1987 döneminde 10 makale yayımlamıştır. Yurt dışına çıkmasına bile izin verilmeyen Tatar asıllı Sovyet Türkoloğu Ü. Bayçura'nın yaptığı bu yayın faaliyeti onun bilim derecesini açıkça ortaya koymaktadır.

Dünya çapında yüzlerce dil bilimcinin isimlerinin ve posta adreslerinin kaydedildiği küçücük fihristi bugün artık tarihî bir hatıra... Burada, Amerika Birleşik Devletlerine yerleşen Nicholas N. Poppe (ona dair makalesine bk. *Nicholas N. Poppe as the Greatest Russian Philologist-Orientalist of our Time: Central Asiatic Journal* 21, Wiesbaden 1977, 177-192) Gyula Décsy, T. Halasi Kun ve Avrupa'dan Gyula Németh, Gerhard Doerfer, Andreas Tietze, Klaus Röhrborn, İrene Melikoff gibi ünlü Türkologların isimleri, adresleri dikkat çekiyor. Ü. Bayçura işsiz kaldığı ülkesinden, bilginlerin yaşadığı dışarıdaki üniversiteler dünyasına sadece posta vasıtasıyla bağlanmış, saf bilimle meşgul olup dünya nimetlerinden vazgeçmiştir veya zaten buna mecbur kalmıştır. Eşi, Şarkiyat Enstitüsünde görevli tarih bilimleri doktoru Mönire A. Salahatdinova ile çocuksuz bir aile olarak yaşamışlardır. Ailelerin tek odada kaldıkları, müşterek mutfak-banyo nizamlı *kommunalka* denen devlet konutunda da ancak resmî görevi olan eşi dolayısıyla barınma imkânı bulabilmişlerdir. Hayat yoldaşı, 1990 yılı Aralık ayında vefat edince tek başına kalan Üzbek Bayçura, gözlerinin gittikçe kötüleşmesine rağmen bilim meşguliyetine ömrünce devam etti. 1991 yılı yaz aylarında onu Leningrad'da tanıdığımda kitaplarıyla dolu bu bölmede yaşıyordu. Büyük Tatar bilgini Türkolog-Altayist Dr. Üzbek Bayçura 12 Mart 1996 tarihinde vefat edinceye kadar, basılan eserlerinden örnekleri ve ayrıca 134 sayfa tutan otobiyografisinin parçalarını postayla İzmir'e göndermeye devam etti.

Burada söz edilen kariyerindeki zorluklara rağmen dünyada, beş dilde 17 ülkede basılan 170 kadar bilimsel eseri olan Üzbek Bayçura'nın 1950-1972 arasındaki yayınları, ünlü Alman bilgini Gerhard Doerfer tarafından dünyaya tanıtıldı: "*Ural-Altäische Jahrbücher*, Band 46, 1974, 149- 157. Daha sonra da aynı dergide iki kez daha bibliyografyası basıldı; 1973-1982 yılları arasındaki

eserleri: “*Ural-Altaysche Jahrbücher*, Neue Folge Band 8, 1988, 202.- 205; 1983-1994 yılları arasındaki eserlere: “*Ural-Altaysche Jahrbücher*, Neu Folge Band 14, 1996, 268-270.

1994 ertesinde de ve hatta vefatından sonra da basılan eserleri oldu:

On Some of the Methods Applied in the Soviet Linguistics: The Bulletin of the Phonetic Society of Japan 205, Tokyo 1994, 5-8.

A Remark on the way of Investigation of the Vowel Length and Intonation: The Bulletin of the Phonetic Society of Japan 205, Tokyo 1994, 26-28.

Instrumental-Phonetic Studies in the Ostjak (Hanty) Language, I. The Vowel Length: Etudes Finno-Ougriennes XXVI, Budapest-Paris, 75-97.

Some Instrumental and Phonetic Data on Intonation and Stress in Mishar-Tatar: Orientalia Suecana, vol. XLIII-XLIV (1994-1995) 39-81.

Türkiye’de Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aldığı karar üzerine yayım organının onuncu sayısını “Üzbek Bayçura Özel Sayısı” olarak hazırladı. Orada yazılan *Üzbek Ş. Bayçura (Hayatı ve Eserleri Üzerine)* (Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi X, İzmir, 2001, 1-44.) adlı makalemizde merhum Tatar bilginin biyografisi ve bütün yayımlarının listesi de çıktı. Bu ciltte kendisinin şu makaleleri de tercüme edilip yayımlanmıştır:

Karşılaştırmalı ve Yapılıcı Metodun Sıkıntıları ve Dilcilikte Yeni, Gerçekçi Bir Metodun Gerekliliği Üzerine (terc. Vahit Türk) [On the Crisis of the Comparative and the Structural Method and the Necessity of a New, Realistic Method in Linguistics: The Study of Sounds 19, Tokyo 1981, 67-87]

Bazı Etimoloji Prensipleri Üzerine (terc. Hatice Şirin) [On Some Principles of Etymology: Annali del Seminario di Studi dell’Europa Orientale, Sezione Linguistico-Filologica, I., Istituto Universitario Orientale, Napoli-Roma, 1982-1983, 1-68].

Edebî Dil ve Yeni Dil Bilimi Yöntemleri (Aktaran: Özkan Öztekten) [Edebî tëlëbëz hem yaña lingvistik isullar, Kazan Utları 1969:1, 145-151]

A. M. Şçerbak, “*Sravnitel’naya fonetika tyurkskih yazıkov*” Leningrad, 1970, 204. (terc. Muvaffak Duranlı) [A. M. Şçerbak, *Sravnitel’naya fonetika tyurkskih yazıkov*, Leningrad 1970: CAJ. 20, Wiesbaden 1976, 115-145].

Dünyada tanınan bilgin, Altayist-Türkolog, Ural-Altay dilleri uzmanı Dr. Üzbek Bayçura sağlığında kendi ülkesinde yeterince tanınmadı, Tatar halkı, değerli evladının insanlık mirasına yaptığı katkıyla övünmelidir.